

ישיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת חיי שרה תשפ"ד¹
(בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משניים שעברו)
תפלתו של אליעזר – בלב שלם

יצחק, אחרי שהבטיח לו "כי ביצחק יקרא לך זרע".

אליעזר מתפלל בלב שלם - ונענה מיד

למעשה, יצחק לא נשחט, ולא הפך להיות "קדש קדשים" כעולה, והותר לו לשאת אשה. ולכן, אברהם אבינו שולח את אליעזר לארם נהרים, לקחת משם אשה ליצחק. אליעזר מגיע אל ארם נהרים, ומתפלל: "ה' אלקי אדני אברהם! הקרה נא לפני היום, ועשה חסד עם אדני אברהם! הנה אנכי נצב על עין המים... והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדף ואשתה, ואמרה שתה וגם גמליך אשקה - אתה הכתת לעבדך ליצחק, ובה אדע פי עשית חסד עם אדני" (בראשית כד, יב-יד).

הכתוב לא פירש, האם אברהם הוא שהדריך את אליעזר להתפלל ולבקש מה' סימן כזה (והתורה קיצרה ולא כתבה זאת, כיון שהדברים נתפרטו אחר כך, בשעת מעשה), או שאליעזר מדעת עצמו החליט לעשות כן. בין אם כך ובין אם כך, ברור שלא יתכן שאליעזר יתפלל בלא להזדהות עם תוכן התפלה. תפילה היא צריכה לבוא מעומק הלב, והמתפלל בלא להזדהות עם תוכן התפלה, אין זו תפילה, אלא עקימת שפתים בעלמא. בלוח יכול להיות כתוב שהיום "אומרים" פיוט זה או פיוט אחר, אבל האמירה צריכה לבוא מעצמיותך, לא מפני שכך כתוב בלוח לומר.

ממילא, אם אליעזר מתפלל וה' שומע את תפלתו, ולא רק שומע את תפלתו, אלא מקיים בו "והיה טרם יקראו ואני אענה, עוד הם מדברים ואני אשמע" (ישעיה סה, כד), שטרם כילה להתפלל וכבר רבקה מזדמנת לפניו (שם, טו) - הרי זה סימן שתפלתו אכן היתה תפילה שלמה שנבעה מעומק הלב!

כמו כן, אם התורה מספרת על אליעזר, לאחר שמצא את רבקה: "ויקד האיש וישתחו לה, ויאמר: ברוך ה' אלקי אדני אברהם, אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני" (שם, כו-כז), סימן שאליעזר באמת הזדהה עם מה שביקש בתפלתו, ולכן הודה לה' על שנענה לבקשתו.

עד כמה נענה הקב"ה לתפלתו של אליעזר באופן מושלם, רואים גם מהמשך הפסוקים. הכתוב אומר על רבקה: "נתתה ר' ונתתה ר' פדה... נתתה ר' ונתתה ר' פדה...".

מה היה קורה, אם יצחק היה נשחט לעולה?

אברהם אבינו שולח את אליעזר לארם נהרים, לקחת משם אשה ליצחק.

האפשרות של יצחק לשאת אשה, עמדה ביסוד הנסיון של העקדה. רש"י מביא (בר' כב, יב), שכאשר אמר הקב"ה לאברהם, "קח נא את בנך את יחידך וכו' והעלהו לעלה" (שם, ב), היה קשה לאברהם: הרי הקב"ה אמר "פי ביצחק יקרא לך זרע" (שם כא, יב), ואיך תתקיים הבטחה זו אם יצחק ישחט לעולה.

שנים רבות נתקשתי, מה כאן הקושיה הגדולה. הרי אברהם ודאי האמין ב"ג עיקרי האמונה, ואחד מעיקרי האמונה הוא שהקב"ה מחיה מתים. ואם כן, אולי אחרי שיצחק ישחט וישרף על המזבח, הקב"ה ישוב ויחיה אותו. כל קדושי ישראל שנשרפו, הקב"ה ישוב ויחיה אותם במהרה בימינו. מה גם, שחז"ל אומרים שכך אכן קרה בעקדה, שכאשר הגיעה החרב אל צוארו של יצחק - פרח ויצאה נשמתו; וכאשר אמר המלאך לאברהם "אל תשלח ידך אל הנער" - חזרה אליו נשמתו, וקם ועמד על רגליו (פרקי דרבי אליעזר פל"א). ואם כן, מה הקושיה הגדולה אם ה' אמר לאברהם לשחוט את יצחק אחרי שאמר לו "כי ביצחק יקרא לך זרע"? הרי אפשר לקיים את שניהם!

חשבתי להסביר כך: יש מהראשונים שאמרו, שמי שנהרג על קידוש השם, אין לאשתו להנשא לשום אדם לעולם. למה? - כלי שנשתמש בו קודש, לא ישתמש בו חול. היות ובעלה הראשון היה קודש, אל לה להנשא לאדם פחות מזה (ספר הפרנס סי' קכ"ה בשם ספר המקצועות. הובא ב"אוצר הפוסקים" אבן העזר, סי' א' ס"ק פ"ה. ועיי' ב"מ פד ב, שמתעם זה סירבה אלמנתו של רבי אלעזר ברבי שמעון להנשא לרבי, שלא היה גדול כבעלה). אנחנו איננו פוסקים כך, מפני שכשהיא היתה אשתו הוא עוד לא נהרג על קידוש השם. אבל זה שנהרג, אם היה חוזר בתחית המתים, שום אשה לא היתה יכולה להתחתן איתו. הוא כל כך קדוש, ששום אשה אינה רשאית להנשא לו.

ממילא, אם היה יצחק נשחט לעולה, גם אם ה' היה מחיה אותו אחר כך, שום אשה לא היתה יכולה להנשא לו. ממילא לא היה יכול להתקיים "כי ביצחק יקרא לך זרע". לכן היה מקום להקשות, איך אמר ה' לאברהם לשחוט את

עד שיגיע הזמן המיועד לְקַבֵּר מִן הַשָּׁמַיִם. אם שאול היה לוקח ענין זה לתשומת לבו, אולי לא היה נכשל אח"כ כששמואל אומר לו "וַיִּרְדֹּף לִפְנֵי הַגְּלָגָל, וְהָנָה אֲנֹכִי יָרֵד אֲלֶיךָ לְהַעֲלוֹת עִלּוֹת... שְׂבַעַת יָמִים תּוֹחֵל עַד בּוֹאֵי אֲלֶיךָ" (שמו"א י, ה). אמנם שאול המתין, אבל לא עד הרגע האחרון (שם יג, ט). מיהר להקריב לפני ששמואל הגיע, ושמואל אומר לו: "נִסְכַּלְתָּ, לֹא שָׁמַרְתָּ אֶת מִצְוַת ה' אֲלֶיךָ... וְעַתָּה מִמְּלַכְתְּךָ לֹא תָקוּם" (שם יג-יד). היה צריך להמתין ששמואל יבוא בדיוק ברגע שצריך לבוא, לא רגע אחד קודם. ובגלל שלא עשה כן - הפסיד את המלכות.

גדלות נפשו של אליעזר

כפי שהסברנו, אליעזר מתפלל בלב שלם, הקב"ה מקבל את תפילתו, והוא מצליח בשליחותו. וצריכים להבין, שתפלה זו היתה נסיון קשה מאד עבור אליעזר. שהרי אליעזר לא רצה כלל שיצחק ישא את רבקה, שכן בת היתה לו לאליעזר, ורצה שיצחק יקח לאשה את בתו שלו, ולא אשה אחרת (עי' רש"י שם, ט). נמצא, שכאשר אליעזר מתפלל לה' (מדעת עצמו או בציווי של אברהם) שיסייע לו למצוא אשה ליצחק מבית אברהם בארם נהרים, הרי שהוא מתפלל תפלה שהיא נגד רצון עצמו! ואם הוא מתפלל תפלה זו מעומק הלב - כפי שראינו לעיל - הרי שהוא מגלה בכך גדלות מיוחדת: שלמרות שהיה רוצה את ההפך - שמשפחת אברהם תסרב לתת את רבקה, וממילא ישא יצחק את בתו שלו - הוא מבטל את דעתו מפני דעת אדונו, ששלל את האפשרות להשיא ליצחק את בתו של אליעזר (עי' רש"י שם), ומתפלל מעומק לבו שה' ישלח ליצחק אשה אחרת שכן מתאימה לו! זוהי גדלות נפש עצומה של אליעזר, שמבטל דעתו ורצונו לחלוטין לדעת אדונו² בענין שודאי היה יקר בעיניו מאד מאד - נישואי בתו ליצחק.

מדרשים סותרים לגבי אישיותו של אליעזר

למרות גדלות הנפש של אליעזר שהוכחה בתפלתו, מצינו בחז"ל מדרשים הנראים כסותרים בנוגע להערכת אישיותו של אליעזר. מצד אחד אמרו עליו, שהיה "מושל בתורת רבו" (יומא כח, ב), והיה "דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים" (רש"י בראשית טו, ב ד"ה דמשק). לבן אומר לו "בוא בקרוך ה'" (בראשית כד, לא), ודקדקו מזה חז"ל, שלמרות שאליעזר היה מבני כנען, שנאמר עליו "אָרוּר כְּנַעַן" (שם ט, כה), אליעזר עצמו יצא מכלל "ארוּר" לכלל "ברוך" בזכות שְׁשָׁרַת את אברהם באמונה (בר"ס ז, ט). לפי אחד המדרשים, אליעזר היה אחד מתשעה אנשים שנכנסו חיים לגן עדן (ילק"ש בראשית רמז עו). כלומר, הוא מילא את תפקידו בעולם הזה באופן מושלם כל כך, עד שגם גופו הזדכך, והוא לא

נתן כן עוד אֶל הַבְּאָר... (שם, יח-כ) - למה המהירות הזו? על מה החפזון? ביאר מרן הגרי"ז זצ"ל, שהמהירות והחפזון נדרשו כאן מפני שאליעזר ביקש מה' "הַקְּרָה נָא לִפְנֵי ה' יוֹם", ואותה שעה היתה כבר סמוכה לשקיעה, "לְעֵת עֶרְב" (שם, יא), ועל כן, כדי שיתקיים "ה' יוֹם" - צריך היה להעשות הכל במהירות (חי' מרן הגרי"ז עה"ת).

האדם פועל בשרות ההשגחה בלי ידיעתו

בענין תירוצו של הגרי"ז זצ"ל, שמעתי ממורי ורבי הגה"צ רבי גדליה אייזמן זצ"ל (שהיה משגיח בשיבת "קול תורה"), ששאל, למה צריך היה הגרי"ז לתרץ כך? הרי חז"ל אמרו, שכל מעשיהם של הצדיקים במהירות (במד"ר י, ה. הובא במס"י פ"ז), ואם כן אפשר לפרש בפשטות, שמטעם זה פעלה רבקה בזריזות.

ולעניות דעתי אין זו קושיה, ושניהם צודקים. רבקה מצדה פעלה במהירות, מפני שכל מעשיהם של הצדיקים במהירות. אבל הקב"ה מצדו רצה שהדברים יתרחשו במהירות, כדי לענות לתפלתו של אליעזר "הַקְּרָה נָא לִפְנֵי ה' יוֹם". כל סיבה בפני עצמה, היתה יכולה להיות סיבה מספקת לכך שהדברים יתרחשו במהירות.

כעין זה היה גם אצל שאול המלך. כששאול היה בדרכו אל שמואל (לשאול אותו על אודות האתונות אשר אבדו לאביו), הוא פוגש נערות יוצאות לשאוב מים, ושואל אותן: "הֲיֵשׁ בְּנֵה הָרְאָה?" (שמו"א ט, יא) הנערות עונות לו באריכות רבה: "יֵשׁ, הִנֵּה לִפְנֵיךָ, מְהֵרָה עֲתָה, כִּי הַיּוֹם בָּא לְעִיר, כִּי זָבַח הַיּוֹם לְעֵם בְּבִקְמָה, כְּבָאֲכֶם הָעִיר כִּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ" וכו'... למה האריכות הזו? למה הן לא עונות בלשון קצרה, "בתוך העיר תמצאו אותו"? אומרת הגמרא שלושה טעמים: טעם אחד - לפי שנשים דברניות הן. טעם שני - שהיו מאריכות כדי להסתכל ביופיו של שאול. וטעם שלישי - מפני שעוד לא הגיע זמן מלכותו של שאול, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימה (ברכות מח, ב). פָּרְגַע שמואל מנהיג את העם, ואם שאול יבוא עכשיו אל שמואל, הוא יבוא לפני הזמן, ולכן שולחים מן השמים את הדברניות הללו, כדי לעכב את שאול עד שתגיע שעתו.

הרי שהיו כאן היבטים שונים, למה דברו נערות אלו באריכות רבה כל כך. וכל אחד מצד אחר. הן מצדן דברו באריכות - כי נשים דברניות הן, וכן כדי להסתכל ביופיו של שאול. הן לא ידעו, כמובן, על מלכות שאול ועל מלכות שמואל, והן דברו באריכות כי כך היה דרכן לדבר תמיד. ואולם הקב"ה מצדו שלח את הדברניות הללו, ולא מישוהו אחר שיענה בקצרה, כדי שתעבור עוד דקה אחת, וכדי לעכב את שאול עד שתגיע שעתו למלוך.

אולי רצו מן השמים לרמוז בזה לשאול, שְׁלַפְלֵל זמן (קהלת ג, א), ולפעמים רצון ה' הוא שיעבור עוד רגע אחד,

לבקש רשות מעוג לעבור בארצו, כי ארצו שייכת בעצם - להם!³ ...

האם המדרשים חלוקים ביניהם לגבי הערכת אישיותו של אליעזר? אפשר לומר שכן. אבל מורי ורבי הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל אמר, ש"בעניני אגדה וקבלה לא שייך מחלוקת" (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 353), אלא "שני הצדדים אמת, ומלמדים לנו בחינות שונות בְּעֵינֵינוּ"⁴ (שם ח"ב עמ' 173). לפי זה צריכים לומר, שכל המדרשים שנאמרו בנוגע לאליעזר הם אמת. כיצד יתכן הדבר? אולי מותר לומר, שנשמתו של אליעזר התחלקה לכמה חלקים: חלק מנשמתו הגיע באמת לתיקון מושלם ונכנס בחיים לגן עדן, וחלק ממנה נשאר בעולם הזה ונלחם אחר כך במשה ובבני ישראל.⁵ אני אומר את הדברים בהיסוס, אינני יודע אם מותר בכלל לומר דברים כאלו.

מעלתה של התפלה

עכ"פ, מה שאנו צריכים ללמוד מפרשה זו, הוא גודל המעלה של תפילה, שעם כל הזכויות של אברהם אבינו, היה עוד צורך בתפילתו של אליעזר כדי להשיג את רבקה. אמנם אם אליעזר לא היה מתפלל ה' היה פועל בדרכים אחרות, אבל ה' עשה שאליעזר יתפלל, וע"י התפילה הושלם השידוך של יצחק אבינו ורבקה אמנו. שני גדולי העולם, שני עמודי בית ישראל - והכל על ידי התפילה במסירות הנפש של אליעזר, וההתגברות על עצמו.

אנו צריכים ללמוד מכאן את הענין של תפילה, שהתפילה תהיה בשלמות הנפש, ומכל הלב. לפחות אותם דברים שאנו באמת רוצים בהם, נתפלל עליהם בלב שלם. לא מפני שצריך לקרוא בבוקר מעמוד זה וזה בסידור עד עמוד כך וכך, אלא מפני שאנו באמת רוצים את הדברים וצריכים את הדברים, נבקש עליהם. בעיקר נבקש בלב שלם את כל הבקשות שחז"ל חייבו אותנו לבקש בתפילה, ועל זה מותר לנו להוסיף עוד בקשות משלנו.

בימים אלו, מה שחשוב להרבות בו בתפילה, מחוץ לתפלות שתקנו לנו חז"ל, זה על המצב בארץ ישראל. צריך להתפלל בלב שלם. כאן זה לא נגד רצוננו. איננו צריכים להתגבר על עצמנו ולהתפלל על דבר שלא כרצוננו. הרי כולנו רוצים שיהיה ליהודים טוב, שיהיה לכל עובדי ה' טוב. ממילא זה לא נגד רצוננו, זה לפי רצוננו, רק לכיון יותר בתפילה, להתאמץ בתפילה שה' ירחם. מקוים שהקב"ה כבר יחיש את קץ הגאולה, והישועה במהרה תבוא.

כסלו – חודש הבטחון

השבת אנו מברכים את חודש כסליו. פירוש המילה כסליו, יש אומרים שהוא מלשון בטחון,

נזקק למיתה (שהיא הפרדות הנשמה מן הגוף), אלא נכנס עם גופו לגן עדן. ומבואר במדרש (שם), שדבר זה אירע מיד לאחר סיום מעשה זה, כשהביא את רבקה אל יצחק. אולי בגלל שבמעשה זה התגבר על רצונו באופן מופלא כל כך, וביטל את כל רצונותיו לרצונו של אברהם אבינו, השלים בכך את תפקידו בעולם הזה, ונכנס חי לגן עדן.

מצד שני חז"ל ממליצים על אליעזר את הפסוק "בְּיָדוֹ מְאֵזְנֵי מְרֻמָּה לְעֶשֶׂק אֶהָב" (הושע יב, ח). כנען - זה אליעזר, שהיה כנעני, ויש אומרים שהיה כנען בן חם בעצמו (ב"ר ס, ז). "בְּיָדוֹ מְאֵזְנֵי מְרֻמָּה - שהיה יושב ומשקיל את בתו, ראויה היא או אינה ראויה. לְעֶשֶׂק אֶהָב - לעשוק אהובו של עולם, זה יצחק" (ב"ר נט, ט), שרצה לתת לו אשה שאינה מתאימה לו. על זה חז"ל תובעים ממנו. איך היתה לך "הוה אמינא" לשדך את בתך עם אהובו של עולם, קדוש מרחם שנעקד על גב המזבח. חז"ל מכנים את שיקוליו של אליעזר "מְאֵזְנֵי מְרֻמָּה", כלומר: שיקולים עם נגיעה אישית. אמנם יש לשער שבתו של אליעזר היתה צדקת, כי אם היתה רשעה ודאי לא היה מעלה על דעתו שהיא מתאימה ליצחק, וגם אברהם לא אמר עליה אישית שום דבר רע, רק טען שהיחוס לא טוב, ש"אין ארוך מְדַבֵּק בברוך" [כי רק אליעזר יצא מכלל "ארוך", ולא בתוך], אז אפשר להבין את ה"הוה אמינא" של אליעזר, ובכל זאת, חז"ל טוענים על אליעזר שהיו כאן "מְאֵזְנֵי מְרֻמָּה" - שיקולים שאינם ישרים.

אבל חמור מכך הוא מה שאמרו על אליעזר במדרש אחר, ולפיו עבד אברהם הוא הוא עוג מלך הבשן (ילק"ש חוקת רמז תשסה), שיצא להלחם במשה ובישראל בדרכם לארץ ישראל, ונהרג במלחמה עמם (במדבר כא, לג-לה). גם מפשוטו של מקרא יש קצת ראיה לכך שאליעזר הוא עוג מלך הבשן: כשישראל רוצים לעבור דרך ארץ אדום בדרכם לארץ ישראל, משה שולח שלוחים לבקש רשות מאדום לעבור בארצם (במדבר כ, יד-יז). שלוחים כאלו נשלחים אחר כך גם למואב (עי' שופטים יא, יז), ולסיחון מלך האמורי (במדבר כא, כב. ועי' רש"י שם ובדברים ב, כד). לעומת זאת, כשרוצים ישראל לעבור דרך ארץ הבשן, לא נשלחים כל שלוחים אל עוג מלך הבשן. "וַיִּפְּנוּ וַיֵּצְאוּ דֶרֶךְ הַבְּשָׁן" (במדבר כא, לג) - בלי בקשת רשות מעבר. מדוע לא בקשו ישראל רשות לעבור בארצו של עוג? ועוד קשה: מה יש בכלל לישראל לחפש בארץ הבשן? הרי ישראל עוברים את הירדן מול יריחו (יהושע ג, טז). יריחו היא מול ארץ סיחון, לא מול ארץ עוג. ארץ עוג נמצאת במרחק רב מצפון ליריחו. מה מחפשים אפוא ישראל בבשן? בשביל מה העליה הזאת צפונה? - אם נאמר שעוג הוא אליעזר, הכל מיושב: אליעזר הוא עבד אברהם, ואם כן - מה שקנה עבד קנה רבו, והבשן שייך לישראל. ישראל לא צריכים אפוא

וזוה היה בחודש כסלו, שנקרא על שם המבטח עוז שיש לישראל, כי ה' יהיה בכסלך.
יהי רצון שנוכח גם אנחנו להתחזק ולבטוח בה' באמת, ובזכות זה נזכה לישועת ה' במהרה, ולמשיח צדקנו שיבוא ויגאלנו במהרה בימינו, אמן.

כמו בפסוק: "אל תירא מפחד פתאם ומשאת רשעים פי תבא. פי ה' יהיה בכסלך, ושומר רגלך מלקד" (משלי ג, כו).
בכסלך – פירש רש"י: במבטחך. זהו חודש הבטחון, שאירע בו נס חנוכה, שהיה שלא כדרך הטבע כלל, (לא כנס פורים, שהיה מולבש בתוך מהלך טבעי, כידוע). הקב"ה מסר גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, כי החלשים והמעטים הללו לא סמכו על כחם וגבורתם, אלא שמו באלקים כסלם, ויצאו למלחמה רק מתוך בטחון בה', כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט, ובזכות זה נצחו.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].
הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת חיי שרה: "ויהי חיי שרה מאה שנה... ותמת שרה... ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה" (בראשית כג, א-יט) ⇔ "ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי מאת שנה... ויגע וימת אברהם... ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה... שמה קבר אברהם ושרה אשתו" (שם כה, ז-י). [הקשר הוא כפול: 1) מנין חיי שרה, מיתתה, וקבורתה במערת המכפלה - מנין חיי אברהם, מיתתו, וקבורתו במערת המכפלה; 2) בשני המקומות - בתחילת הפרשה ובסופה - נזכרת קבורת שרה במערת המכפלה].
קשר נוסף: "ויהי חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה, ותמת שרה" וכו' (שם כג, א-ב) ⇔ "ואלה ימי שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלשים שנה ושבע שנים, ויגע וימת ויאסף אל עמיו" (שם כה, ז). [הקשר הוא: מנין שנות אשת אברהם ומיתתה - מנין שנות בן אברהם ומיתתו].
קשר נוסף: "ויקם שדה עפרון... לאברהם למקנה לעיני בני חת" וכו' (שם כג, יז-יח) ⇔ "השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת" (שם כה, י).
2. ואולי מטעם זה לא הוזכר שמו של אליעזר בפרשה זו, ולאורך כל הפרשה הוא מופיע רק כ"עבד אברהם", כדי להורות שאליעזר פועל כאן מתוך התבטלות מוחלטת לאברהם, ללא שום עצמיות משלו.
3. יש להעיר על זה, בדבראי דרבי אליעזר (פ"ט"ז) מובא על אליעזר עבד אברהם: "מהיכן היה עבדו? - אלא שכיון שיצא מאור כשדים, באו כל גדולי הדור ליתן לו מתנות, ולקח נמרוד עבדו אליעזר, ונתנו לו עבד עולם. וכשגמל חסד ליצחק, הוציאו [אברהם] לחירות, ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה, וקיימו למלך, והוא עוג מלך הבשן". הרי שבזמן שנעשה אליעזר למלך הבשן, היה זה כבר לאחר שנשתחרר, וא"כ לא שייך לכאורה לומר שהבשן היה שייך לישראל מחמת הדין ד"מה שקנה עבד קנה רבו".
ועי' "העמק דבר" לנצי"ב (במדבר כא, לג) שפירש, שאין כוונת הפסוק שכל ישראל פנו אל דרך הבשן, אלא רק קומץ מרגלים ששלח משה לרגל את יעזר (שם, לב), הם פנו ועלו דרך הבשן, ובזה גרמו לעוג מלך הבשן לצאת למלחמה נגד ישראל. אבל כלל ישראל ישב בארץ סיחון.
4. ועוד אמרו, שכאשר הגמרא אומרת (בדברי אגדה) שדעתו של מאן דאמר זה "פליגא" על מאן דאמר אחר, כוונתה לומר שפליגא מן האמת נמצאת בדברי זה, ופליגא בדברי זה, והאמת השלמה מתקבלת ע"י צירוף שתי הדעות יחד. ובזוהר חדש (קז, א) איתא, "..." בגין דחב אדם (הראשון) בשבע מינין, דאינון חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון וית שמן ודבש, ובגין דא הוו אמרי רבנן דמתני' (ברכות מ, א), אילן שאכל אדם הראשון חטה היה, ואחרנין אמרין גפן הוה, ואחרנין אמרין תאנה היתה, ולא הוו חולקין במילוליהו, דכלא קשוט... אילן חד מסטרא חד, ומסטרא אחרת מתפרשן לז' מינין, כגון לולב דאיהו אגודא חדא לתתא, ולעילא מתפרשן מינין כל חד לחולקיהו". [וכעין זה כתב ב"בן איש חי" (שנה שניה, ריש פר' בראשית), ע"ש].
5. ועי' דעת זקנים מבעלי התוספות עה"ת (שם, לט), שהכריחו מכח הקושיא הנ"ל, ששני עוג מלך הבשן היו, אחד רשע שהרגו משה, ואחד שהיה עבד אברהם והיה צדיק, וכשמלך נקרא שמו עוג, כי כל מלכי הבשן נקראים עוג, כמו שמצינו בכל מלכי מצרים שנקראו פרעה.